

ПРОЯВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МІСТІ ОДЕСИ

У статті акцентується увага на тому, що Одеса – місто європейське. За допомогою маркерів ідентичності проаналізовано європейськість українського міста. Особлива увага зосереджена на спільності долі, спільності цінностей, спільності життєвого простору.

Ключові слова: ідентичність, європейська ідентичність, європейське місто, Одеса, Європейський Союз, маркери ідентичності.

Tetiana Bevez. The manifestation of the European identity in Odessa. The article focuses on the fact that Odessa is a European city. The author represents an analysis of European ground of Odessa. Special attention is drawn to the inter community of fate, shared values, common living space.

Key words: identity, European identity, European city, Odessa, European Union, markers of identity.

Там всё Европой дышит, веет...

О. Пушкін

У Хартії Європейського Союзу дається різнобічна характеристика європейської ідентичності. Серед найважливіших рис, варто виділити спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку; спільність цінностей, які беруть початок у класичній старовині, християнстві, Ренесансі та Просвітництві й засновані на толерантності, гуманізмі і братерстві, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, впровадженні в загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності; спільність життєвого простору, в якому розвивається європейське громадянство, згідно з яким всі громадяни у всіх державах-членах мають однакові права й обов'язки. Європейська ідентичність означає створення політичної, економічної та соціальної спільнот.

Відповідно до Хартії європейська ідентичність виявляється у специфічній відповідальності: тільки через співробітництво, згуртованість і єдність може Європа ефективно допомагати вирішувати власні та світові проблеми, розбіжність у європейській політиці – безвідповідальність, яка може призвести до хаосу [1, 56–60].

Однією з важливих спроб концептуалізувати європейську ідентичність виступає прагнення прив'язати її до обраного та обмеженого культурно-політичного «спадку» – доробку античної Греції, Риму, християнської традиції, які впродовж своєї історії європейці не припиняли культивувати, ідентифікувати, підтримувати та розвивати. Другий домінуючий спосіб осмислення європейської ідентичності – це пов'язування її з винятковим призначенням Європи, яке безпосередньо близьке усім європейцям, але відділяє та відрізняє їх від усіх інших. Це призначення – нести у світ раціональність, модерність, демократію та права людини. У статті «Зауваги щодо центральноєвропейської ідентичності» А. Лієм наголошував, що «існують європейці від народження, і є такі, котрі мусять собі на це заслужити. Це тривалий шлях, якщо не мати за собою традиції «громадянського суспільства громадян», і прагнути його здобути, доробитися до такого суспільства і такої історичної перспективи. Тут потрібні велике терпіння і мужність» [2, 11].

На думку іспанської дослідниці М. Гібернау, європейська ідентичність як і національна ідентичність, коли її прищеплює держава, – це спрямована згори вниз інституційно створена ідентичність, призначена сприяти зв'язкам солідарності серед розмаїтого населення, але, разом з тим, це більшою мірою проект на майбутнє, ніж реальність [3, 151].

Поділяємо позицію Е. Моріна стосовно того, що комплексна європейська ідентичність може бути сформульована тільки зважаючи на «всю сукупність невизначеностей, двозначностей і протиріч». Формування європейської ідентичності на рівні свідомості можна простежити завдяки дослідженням (осінь, 1996 р.) Євробарометру, який продемонстрував, що громадяни Європейського Союзу все ще мають труднощі з усвідомленням себе як європейців. Згідно з даними дослідження, тільки 3 % почуваються європейцями безвідносно до національного громадянства. Натомість, 24 % пишуться європейським прапором, а 19 % – європейським збір-

ними на спортивних змаганнях. Крім того, 51 % вважав себе певною мірою європейцями, а 46 % відчували прив'язаність тільки до національної ідентичності [4]. Таким чином, можна стверджувати, що в середині 1990-х рр. XX ст. у повсякденній практиці ідентифікація європейським проєктом була слабкою, а національна ідентичність все ще важила багато.

Водночас, традиційний розподіл між «своїми» і «чужими» йшов за належністю до західної культури. Європейці не розглядали один одного як справжніх іноземців. Наприклад, в Бельгії, Данії, Німеччині іноземцями вважають швидше турків, арабів та азіатів. Ідентифікація з європейським проєктом і є другорядною, але кордони між «своїми» і «чужими» – це кордони між автохтонним населенням, емігрантами з інших європейських країн, з одного боку; та емігрантами з-поза Європи, особливо небілими, з іншого боку [4].

Упродовж останніх десятиліть активізується процес євроінтеграції. За вдалим визначенням Й. Крейга та Д. Лайта, «відбувається європеїзація (або ре-європеїзація) національних суспільств – їх повернення до Європи» [5, 945]. Важливо наголосити, що учасником цього процесу стала й Україна. Незважаючи на декларацію євроінтеграції, «більшість громадян України не відчують себе європейцями, не усвідомлюють свою належність до культури й історії європейського співтовариства. Лише третина (32,4 %) опитаних тією чи іншою мірою ідентифікують себе як європейці; а понад половина (60,5 %) – не вважають себе причетними до європейської спільноти [6]. Ці дані стосуються 2008 р. Від того часу пройшло достатньо часу. Змінювалися вподобання українців. Восени 2013 р. Україна готувалася до підписання Асоціації з Європейським Союзом. Підписання не відбулося з ініціативи української влади. Народ виступив проти. Протистояння переросло в Майдан. У цього контексті варто звернутися до досвіду європейських традицій України. Важливим маркером європейської ідентичності для України може слугувати місто Одеса, яке в усі періоди його історії називали «європейським містом», містом, яку пов'язувало завжди Україну з Європою.

Вдало розташована географічно, Одеса швидко перетворилася з невеликого поселення в торговельний, промисловий і науковий центр *європейського* значення. Одеса закладалася як порт – так зване

«вікно» до Європи, вона формувалася і розвивалася за безпосередньої участі європейських будівельників і архітекторів, фінансистів і комерсантів. Місто, засноване в 1794 р., з самого початку будувалося за *європейським* зразком. Його «батьки-засновники» адмірал Й. Дерибас, видатний військовий інженер Франц Деволан, градоначальник герцог де Рішельє та інші, задумали його не тільки як великий центр міжнародної торгівлі, найбільший порт на Чорному морі, але і як осередок науки, освіти і культури на Півдні величезної Російської імперії. Тому не випадково вже в 1809 р. в Одесі відкрився перший міський театр, а в середині двадцятих років XIX ст. – Рішельєвський ліцей, на базі якого виріс Новоросійський університет [7].

Одесу створювали крапці вихідці з Європи. Разом з російським дворянством сюди прибуло багато авантюристів в хорошому сенсі, які створювали *європейський* дух міста з часу його заснування. Першими поселенцями міста були греки, албанці, євреї, італійці, французи і росіяни. І привнесений іноземцями *європейський стиль* зберігається у архітектурі міста донині. Одеса створювалася такою кількістю талановитих і розумних людей різних національностей, що це дійсно *європейське* місто з красивими будинками і вулицями [8]. Одеса зводилася кращими архітекторами за «образами» Генуї, Ліворно, Неаполя.

Упродовж перших п'яти-семи років у місті було побудовано більше тисячі будівель і споруд, зведених кращими іноземними інженерами того часу і професійними архітекторами. Особливо велику роль монументальній класичній архітектурі в перші роки створення Одеси приділяли такі зодчі, як С. Вентурі і Фр. Фраполлі. До проектування для Одеси великих споруд громадського призначення (театру і госпіталю) на початку XIX в. залучався такий видатний архітектор, як Тома де Томон. Проект Рішельєвського ліцею для міста склав архітектор А. А. Монферран. Місто будували Франциск і Джованні Фраполлі, Олександр Дігбі, Франц Боффо, Джордж Торічеллі, Луї Цезар Оттон, Каетан Даллаква, Франциск Моранді та інші архітектори, які прибули з Італії, Іспанії, Франції і змогли тільки тут реалізувати свої творчі здібності. Одеса для них стала новою батьківщиною.

Важливим для ідентичності Одеси був політичний простір, в якому формувалася влада в міському співтоваристві. Суттєву роль

у цьому процесі відіграли керівники-засновники міста. У період правління Рішельє в Одесі жили представники різних національностей і віросповідань. Крім росіян, тут були греки, італійці, французи, арнаути (албанці), болгари. Різними були вірування – православні, католики, лютерани, іудеї. Для герцога вони всі були рівні, на кожного обивателя він дивився як на людину і обходився з ними по-людськи. Це надзвичайно змістовний, державницький по-справжньому європейський підхід. Одного лише вимагав Рішельє від обивателів: щоб вони були добрі громадяни і чесні люди... справно відбували державі й місту свої повинності» [9, 44]. Високу оцінку діяльності Рішельє давали його сучасники і вчені через століття. Американський професор, історик Одеси П. Герлігі стверджувала, що «ця приязна, спокійна і скромна людина, була доброзичливою до іноземних жителів так само, як і до самих росіян. Подейкували, що ногайські татари любили його і вважали своїм батьком. Він вирішив проблему їхнього розселення в постійних общинах. Для цього в кожному з їхніх таборів він збудував мечеть й будинок для мулли та його родини. Євреї також шанували Дюка, як і його пам'ять... Один з французьких істориків характеризував його правління в Одесі як «просвітницький деспотизм», або «диктатуру честі». Згодом перший градоначальник Одеси очолив уряд Франції.

Одеса не лише будувалася – вона упорядковувалася, прикрашалася і поступово набувала вигляду європейського міста. У 1812 р. в місті мешкало вже понад 20 тисяч жителів. Упродовж перших десятиліть ХІХ століття місто набуло вигляду типологічного середземноморського порту з усією його традиційною атрибутикою: довгими багатоколонними торговельними рядами, які імітували громадські центри античних міст, невеличкими двоповерховими житловими будинками з неодмінними внутрішніми двориками, розкішним театром, що розташувався на узвишші і стилізований під античний храм, турецькими кав'ярнями, грецькими ресторанчиками, французькими кондитерськими, італійськими винними підвалами і т.п. Отже, Одеса виникла як європейське, ренесансного типу місто, про що яскраво свідчить архітектура і принцип планування історичної частини.

Прояви громадської активності перебували під контролем офіційної влади. Одеса ніколи не була містом-республікою, тут не діяло Магдебурзьке право, хоча громадська активність була високою

і часом влада йшла на компроміси, як у випадку із запровадженням порто-франко, заснуванням ліцею або публічної бібліотеки, встановленням пам'ятника А. Пушкіну тощо. Є підстави стверджувати, що політична ідентичність міської громади Одеси передбачала готовність взяти на себе відповідальність і, виходячи з цього, сформувати життєву стратегію, пов'язану з готовністю узгоджувати свої інтереси і поведінку з інтересами не просто оточуючих людей, а міського співтовариства, як структурованої і цільної соціальної спільноти. Процес формування ідеології громадянської ідентичності одеситів базувався на понятті «громадянин міста», як людини не байдужої до загальноміських проблем і яка бере участь в їх вирішенні мірою своїх сил.

У публіцистиці та наукових дослідженнях першої половини XIX ст. домінувала думка, що жодне місто Європи в XIX ст. темпами свого розвитку не могло зрівнятися з Одесою. З'явився навіть термін «феномен Одеси», який асоціювався зі швидким розвитком торгівлі Одеського порту, зростанням кількості населення міста і його активного будівництва, динамікою інших сторін міського життя. Важливо відзначити, що швидке зростання торгівлі з портами багатьох держав, тривале проживання у місті іноземців, а також наявність переселенців із-за кордону заклали підвалини активних міжнародних зв'язків Одеси. У 1801 р. в Одеську гавань регулярно заходили судна з усього Середземномор'я та придунайських країн – Марселя і Галаца, Неаполя і Стамбула, Пірею і Генуї, які наповнювали одеський базар дивовижними фруктами, кавою, тютюном, халвою і завантажували додому пшеницю, рибу, ікру, м'ясо, вовну, а також чавун і прядиво. Влітку того ж року в Одесі відкрилися два перші банкірські торговельні будинки: Рено і Фурньє. Уже за часи правління містом А. де Рішельє налічувалося сім консульств, зокрема Неаполя, Рагузи, Франції, Іспанії, Австрії, Англії, Іонічних островів. У 1836 р. в Одесі було уже 13 консульств, а через 25 років було уже 9 генеральних консулів, 17 консулів і 17 віце-консулів.

Одеса на початку XIX ст. стала прихистком для багатьох греків, яких переслідувала на батьківщині османська влада. У 1814 р. вони створили в Одесі таємну організацію «Філікі Етерія», яка фактично підготувала Грецьку національно-визвольну війну.

Багатонаціональність Одеси проявлялася в усьому. Уже з першої половини XIX ст. періодичні видання виходили французькою, німецькою і грецькою мовами. Перша в Одесі газета друкувалася (з 1820 р.) французькою мовою – «Jornal de Odessa». Її редагували чиновники канцелярії генерал-губернатора. З 1846 р. за ініціативи міністерства державного майна почала виходити під контролем місцевої адміністрації щомісячна газета для німецьких колоністів «Unterhaltungsblatt fur deutsche Ansiedler im sudlichen Russland» («Співбесідник для німецьких поселенців Південної Росії»). Створення журналу грецькою мовою ініціював український композитор П. Ніщинський. Журнал виходив упродовж 1861 р. [10, с.130–131].

Значний внесок у розбудову Одеси і надалі робили іноземці. 7 квітня 1864 р. між Одеською міською розпорядчою Думою та підлеглим Баварії А. Рідінгером було підписано контракт про будівництво в Одесі газового заводу. Він отримав монопольне право на освітлення міста газовими світильниками на 39 років. Перший газовий ліхтар засвітився у 1866 р., всього їх за час співпраці з'явилося 1500. Дуже швидко почалися з'являтися і інші технічні досягнення. Поява телеграфу в 1855 р. в Одесі дала змогу зв'язуватися не лише з іншими містами Російської імперії, а й з важливими економічними центрами Європи. Телефонізацію Одеси у 1882 р. здійснило Міжнародне товариство Белла. У 1880 р. Бельгійська акціонерна компанія збудувала в Одесі першу лінію кінно-залізничної дороги (конка) [10, с.158–159].

Одеса XIX століття вражала своєю космополітичністю. Театр був польською, водевілі французькою, опера італійською мовами. Росіяни потрапляли на очі рідше, ніж чужоземці [11, с.14]. Підтвердження цьому знаходимо у листі О. Пушкіна від 4 листопада 1823 р., який у той час перебував в Одесі, до П. Вяземського: «Одеса місто європейське – ось чому російських книг тут немає» [12, с.183].

Зазначимо, що у липні 1823 р. відбулося переведення О. Пушкіна до Одеси, де він перейшов у підпорядкування до нового намісника Новоросійського краю, графа М. Воронцова. О. Пушкін сам виявив бажання переїхати до Одеси. Він писав братові: «Я насилу уламав Інзова, щоб він відпустив мене в Одесу – я залишив мою

Молдавію і з'явився в Європу. Ресторация і італійська опера нагадали мені старовину і, їй богу, оновили мені душу» [13]. Для великого російського поета Одеса ідентифікувалася виключно з Європою.

Високу оцінку Одесі давали і європейці. Для нас це надзвичайно цінно, оскільки це була оцінка «Іншого». Що цікаво, вона явно була з великим перебільшенням. Оскільки французький мандрівник Ш. де Сен-Жюльєн у 1853 р. писав: «Одеса годує Європу в часи скрути, ба навіть цієї зими, що було б з Європою без Одеси». Ймовірно, це явне перебільшення, однак наскільки істотна оцінка «Іншого», «Чужого» вагомості Одеси в Європі.

До середини XIX ст. Одеса набула рис великого європейського міста, з центральною площею, навколо якої формувалася регулярна міська забудова, кафедральним собором і головною міською домінантою – дзвіницею. Будівництво «престижних» будівель певною мірою пов'язане зі значним припливом до Одеси іноземного капіталу, перш за все бельгійського, французького та англійського. В Одесі в 1899 р. налічувалося вісім бельгійських акціонерних компаній, по одній французькій і англійській. Загальний капітал становив 12181000 крб, майже стільки ж, скільки вклали російські акціонери – 15282928 крб. На додаток до акціонерних компаній було більше п'ятисот промислових підприємств, які повністю належали іноземцям. В Одесі функціонував єдиний в Російській імперії іноземний філіал французького банку «Ліонський кредит».

На початку XX ст. Одеса була не тільки третім за розмірами та вагомістю в Російській імперії, але єдиним по-справжньому європейським (на відміну від Москви) і вільним (на відмінну від Санкт-Петербургу) містом. Згідно з матеріалами офіційного видання «Внешняя торговля по европейской границе в 1901 г.» Одеса залишалася першим експортним центром Російської імперії. Її часта становила 10% усього вивозу з країни. Одеса була лідером у вивозі спирту, цукру, олії, макухи. Цукор вивозився у Італію і Велику Британію, а макуха – в Бельгію, Велику Британію, Голландію, Німеччину та інші країни. Перше місце щодо вивозу лісу належало Одесі, його експортували в Францію, Голландію, Бельгію, Німеччину, Італію, Велику Британію. Важливо зазначити, що Одеса мала прямі, регулярні й термінові сполучення зі всіма великими ринками світу. Зокрема, з європейськими країнам: Одеса – Генуя, Одеса –

Марсель, Одеса – Барселона та ін. Регулярний пасажирський рух здійснювався лініями: Одеса – Гамбург, Одеса – Лондон, Одеса – Роттердам – Амстердам, Одеса – Бремен – Дувр [10, с. 199, 201].

Цілком закономірно, що населення Одеси наприкінці XIX ст. і надалі, як і в попередні періоди, відзначалося строкатістю в етнічному, мовному та релігійному відношенні. Недаремно журналісти того часу називали Одесу сучасним Вавилоном. Інтенсивний розвиток міста вимагав великої кількості фахівців. Грамотними був лише 50,1% одеситів. Рівень писемності мешканців Одеси був досить різним. Зокрема, серед французів, як чоловіків, так і жінок, він становив 92,2%, німців – 77,1 %, греків – 70,1%, поляків – 62, 9%, вірмен – 55, 8%, білорусів – 54,4 %, росіян – 50,9%, євреїв – 47,4%, татар – 45,9%, українців – 35,1% [14, с. 134]. Таким чином, є підстави стверджувати, що високий рівень освіти в Одесі забезпечували іноземні жителі міста, для яких воно стало «своїм», «нашим».

У міському театрі виступали кращі співаки, музиканти і театральні трупи Європи, зокрема виступали «зірки» європейської опери Аделаїда Рінальді і Анжеліка Каталані, Джузеппе Маріні й Катерина Патті. У 1847 р. в Одесі шість концертів дав великий Ференц Ліст. Це було насичення європейською культурою європейського міста.

Одеса жила своїм яскравим, неповторним життям, в якому поєдналися, переплелися *європейський* лоск одних і злиденність інших, колорит, темперамент, менталітет строкатого у соціальному та різнобарвного у національному відношенні місцевого населення [10, с. 195]. Одесу називали «Південною Пальмірою», захоплювалися красою її архітектурних форм, вважаючи її містом європейської цивілізації, яке випадково потрапило у «чорну діру» революцій XX ст. [10, с. 195]. Більшовики прагнули стерти пам'ять про вільне *європейське місто*. Однак їм це не вдалося. Одеса і за радянських часів залишалася вільним містом.

З відновлення незалежності відбувається повернення і до європейськості. Одеса знову включається в євроінтеграційні процеси. Представники багатьох країни приїздять до Одеси. В Одесі діє 7 Генеральних консульств – Болгарії, Греції, Грузії, Польщі, Російської Федерації, Туреччини та Ізраїльський культурний центр.

Генеральне консульство Китайської Народної Республіки. В Одесі постійно перебувають аташе Франції, Німеччини, Ізраїлю. На Представництво МЗС України в Одесі покладено завдання координації їхньої діяльності, підтримання міжнародних зв'язків на регіональному рівні, легалізація документів, проведення паспортно-візової роботи [15].

Особливістю Одеси є її наявність значної кількості міжнародних громадських організацій. Для зміцнення і розвитку співпраці між містами-портами країн Чорноморського басейну 5 грудня 1992 р. в Одесі було створено неурядову громадську організацію – Міжнародний чорноморський клуб, який об'єднав 24 міста із 9 країн Чорноморського і Середземноморського басейну [15].

Особливе місце в роботі Одеського муніципалітету належить співпраці з містами-побратимами. Одеса має побратимські зв'язки з 35 містами світу. Міста-побратими: Олександрія (Єгипет), Балтімор (США), Валенсія (Іспанія), Ванкувер (Канада), Варна (Болгарія), Генуя (Італія), Москва, Санкт-Петербург, Волгоград, Таганрог, Грозний (Росія), Брест, Мінськ (Білорусія), Таллінн (Естонія), Єреван (Вірменія), Тбілісі (Грузія), Йокогама (Японія), Калькутта (Індія), Кішінеу (Молдова), Констанца (Румунія), Ліверпул (Велика-Британія), Гданськ, Лодзь (Польща) Марсель (Франція), Нікосія, Ларнака (Кіпр), Оулу (Фінляндія), Пірей (Греція), Регенсбург (Німеччина), Сегед (Угорщина), Спліт (Хорватія) Стамбул (Туреччина), Тріполі (Ліван), Хайфа (Ізраїль), Циндао (Китай) Вальпараїсо (Чілі) [15].

У 1998 р. Одеса отримала «Прапор честі Ради Європи». Вона була першим містом серед країн СНД, який удостоївся цієї високої нагороди. І насправді, Одеса з усією своєю історією, архітектурою та толерантністю серед багатонаціонального населення якнайкраще підходить під визначення *«європейське місто»*.

В Одесі діють дві вільні економічні зони – «Рені» і «Порто-Франко», які є досить привабливими для потенційних іноземних інвесторів. Важливо зазначити, що ВЕЗ «Рені» створена терміном на 30 років на території Ренійського морського торговельного порту загальною площею 94 га. СЕЗ «Порто-Франко» створена терміном на 25 років на території Одеського морського торговельного

порту на площі 32,5 га [15]. Гуманітарна частина Плану дій Україна – ЄС на 2005–2007 рр. передбачала обмежену кількість кроків, які можна було б вважати механізмами створення європейської ідентичності.

Міста має досвід роботи у сфері європейської/євроатлантичної інтеграції Проект «Одеса – місто європейських традицій», 2006–2007 рр. за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Під час проекту було досліджено ставлення одеситів до європейської та євроатлантичної інтеграції та рівень їхньої обізнаності щодо цих питань; видані та розповсюджені 2 інформаційні буклети на тему: «Одеса – місто європейських традицій» та «Європейський Союз: засади діяльності, розширення, відносини з Україною»; в центрі міста був проведений вуличний молодіжний фестиваль «EURO CITY», який включав концерт, конкурс графіті на євроінтеграційну тематику та експрес-опитування; проведена молодіжна спортивно-інтелектуальна гра «Євроквест»; створений Інтернет-форум на новому веб-сайті <http://www.eurogostinaya.com>, де розміщувалася та обговорювалася інформація щодо подій в ЄС, відносин між Україною та ЄС, НАТО, зовнішньої політики України, життя громадян в Євросоюзі, корисні поради та інше; проведені 2 семінари-тренінги для керівників органів самоорганізації населення «Участь населення у вирішенні питань місцевого значення та захисті своїх прав у країнах Євросоюзу»; до обміну інформацією щодо євроінтеграції були залучені іммігранти з України, які проживають у країнах Євросоюзу.

Під час перебування в Одесі Надзвичайний і Повноважний Посол Сполучених Штатів Америки в Україні Вільям Тейлор 19 вересня 2006 р. наголосив, що мав відчуття, що повернувся до Європи. *«Це місто, яке дихає Європою»* [16]. Мер Одеси, у свою чергу, зазначив, що вектор руху в Україні має бути європейським. *«Це не заперечує дружні стосунки з усіма іншими країнами, але стратегічною метою має бути Європа»* [16].

Генеральний Консул Китайської Народної Республіки Сунь Ліньцзян зазначив, що «Одеса – місто стабільне, європейське, з динамічним розвитком» [17]. Таку думку він висловив під час зустрічі з мером Одеси Е. Гурвіцем. Зустріч відбулася у зв'язку із закінченням дипломатичної місії Консула КНР в Одесі. Наймовірно,

але китайський консул ідентифікував себе як одесита, хоча спочатку Одеса для нього була чужою, іншою. З цього приводу він зазначав: «Я вже не раз говорив, що вважаю себе одеситом. Добре пам'ятаю, коли я приїхав до цього міста. Одеса була для мене абсолютно іншою. Я своїми очима бачив, як розвивається місто, як місто під Вашим керівництвом ремонтується, відновлюється. Вважаю, що це дуже цінний факт у зв'язку з нинішньою ситуацією в Україні» [17]. Тобто, тенденція ідентифікувати себе з Одесою, одеситами і надалі зберігалася в незалежній Україні. Так, наприклад, учасники міжнародних українсько-американських військово-морських навчань «Сі бриз – 2012», які проходили в Одесі, адекватно оцінили Одесу як сучасне європейське місто [18].

Міжнародний авторитет Одеса підтримує на найвищому рівні у діяльності таких престижних міжнародних організацій, як «Євромісто» (більше 120 міст з 30 країн Європи), куди Одесу прийняли разом з Лондоном і Женевою, «Ліга історичних міст» (більше 70 відомих міст світу), «Міжнародний Чорноморський Клуб» та ін. Така міжнародна активність південної столиці України безумовно сприяє й зростанню авторитету молодій державі.

У 2007 р. Одеська міськрада подала на присудження Дошки пошани звіт про європейські заходи, які проведено у місті упродовж 2006–2007 рр. Основними в заявці були матеріали щодо участі Одеси у створенні Чорноморського єврорегіону, а також проведення Європейського тижня місцевої демократії, Дня Європи, Європейського дня сусідства, інших масштабних міжнародних заходів [19].

Одеса стала лауреатом престижної Європейської премії – Дошки пошани*, яку місту вручила Парламентська Асамблея Ради Європи.

* Дошка пошани – другий за значенням (з чотирьох існуючих) ступенів європейської премії, якою Рада Європи нагороджує міста континенту за активний розвиток міжнародних зв'язків – відносин поріднених міст, проведення європейських заходів, взаємних візитів тощо. З 1955 р., коли було засновано європейську премію, вручено всього 145 Дошок пошани. Кандидати, які претендують на отримання премії, представляють свої заслуги перед Європою за такими пунктами: членство в міжнародних організаціях, взаємодія з містами-побратимами та іншими закордонними муніципалітетами, персональні обміни, проведення європейських заходів, поширення європейських ідей, європейська солідарність та інше.

Нагорода вручається органам місцевого самоврядування за «активний розвиток європейських ідеалів». ПАРЕ заявила про вагомий внесок цього українського міста в розвиток місцевої і регіональної демократії, побратимських зв'язків з європейськими містами, а також успішну реалізацію важливих ініціатив Ради Європи, зокрема, проведення в 2008 р. тижня місцевої демократії.

Говорячи про європейськість Одеси, її мер Е. Гурвіц зазначив, що Одеса – сучасне європейське місто, яке має чіткі орієнтири і чудові перспективи розвитку. Підтвердженням цього є те, що навіть у непростому 2009 р. Обсяг інвестованих партнерами коштів збільшився, порівняно з попередніми роками, на 15%. Одеса активно співпрацювала з Північним інвестиційним банком і Північною екологічною фінансовою корпорацією, МБРР, ЄБРР, ІFC, USAID. У 2008 р. прями інвестиції надійшли з 67 країн світу [20]. Мер заповнив, що «є впевненість, що мірою подолання кризових явищ у світовій економіці ми вийдемо на набагато вищі показники і розширимо географію нашої співпраці» [20].

У 2009 р. Міжнародний фонд «Відродження» проводив конкурс «Європейська ідентичність Півдня України». Від Одеси були представлені проекти: «Одеса – міст в Європу», «Одеса, зроблено в Європі», «Одеса – вікно до Європи», «Підвищення рівня європейської ідентичності в регіонах Одеської області», «Передатування населених пунктів Півдня України як важіль провадження європейської ідентичності», «Популяризація європейської ідентичності Одеси та Одеського регіону», «Європейські цінності очима двох поколінь Одещини», «Євро – 2012» як чинник формування європейської ідентичності Півдня України». Назви проектів свідчать про європейську ідентичність Одеси, про її прагнення бути в Європейському Союзі. Значний інтерес мав проект «Передатування населених пунктів Півдня України як важіль провадження європейської ідентичності», адже він продемонстрував тяглість історії, належність Одеси до Європейської спільноти.

У рамках проекту Twinning Space «Прискорення українсько-європейського співробітництва в космічній сфері» зірці в сузір'ї Ліри було присвоєно у 2010 р. ім'я Odessa. У січні 2011 р. в Одесі пройшли громадські слухання, присвячені співробітництву України та Європейського Союзу. Учасники круглого столу торкну-

лися низки найважливіших тем – від стратегічного партнерства до перспектив економічної інтеграції [21]. Доречно зазначити, що інтеграційні настрої українців у 2011 р. суттєво зросли. Згідно з дослідженням Інституту Горшеніна, до спрощення візового режиму України і ЄС позитивно ставилися понад 88% громадян, а негативно – лише 5%. Більше половини населення вважали привабливим для себе культурний обмін і єдиний митний простір із Заходом, кожен третій підтримував ідею спільної зовнішньої політики [21].

20 липня 2010 р. у м. Одеса відбулося VI засідання обласної координаційної ради (далі ОКР) в рамках спільного проекту ЄС та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Ідентифікація Одеси як європейського міста фігурує і в офіційних документах. Так, у Рішенні Одеської міської ради від 29 квітня 2011 р. (№ 707 – VI) «Про затвердження зображення та опису герба міста Одеси та внесення змін в офіційну символіку територіальної громади міста Одеси» йдеться про те, що «Одеса – життєрадісне європейське місто, в якому панує дух свободи, соборності та суверенітет» [22].

Підтвердження цьому знаходимо у багатьох моментах. Зокрема, з березня 2012 р в Одеському національному університеті імені Мечникова почала виходити газета для іноземних студентів, яка друкується англійською та російською мовами, називається *Odessa International*, її наклад – 2 тис. екземплярів. Кольорове 8-сторінкове видання виходить раз на місяць. Родзинка проекту – його двомовність. Англійський переклад синхронно супроводжує всі матеріали газети. Таким чином, вона стає справжнім посібником для вивчення і російської, й англійської мов. Це єдине видання подібного роду в Україні.

Упродовж десяти років в Одесі відзначають День Європи (відповідно до Указу Президента України від 19 квітня 2003 р., № 339) – особливе свято, яке символізує мир та гармонійну взаємодію європейських націй. Так, у 2012 р. ключовою подією «Дня Європи» в Одесі стала виставка-ярмарок «День Європи – 2012», під час якої функціонувало «Європейське містечко». У межах діяльності містечка було проведено святковий концерт за участі національних колективів європейських діаспор. Працювала «школа

європейських мов», де професійні викладачі навчали городян грецькій, французькій, англійській та польській мовам. Відвідувачі мали можливість ознайомитися з танцювальними напрямками – танго, фокстротом, англійським та віденським вальсом у «школі європейських танців». Також було представлено можливості навчання і туризму в Європі. Смачними та різноманітними були представлені страви національних кухонь Республіки Болгарії, Грецької Республіки, Грузії, ФРГ, Французької Республіки. Разом з цим, було підведено підсумки та нагороджено переможців конкурсу дитячого малюнку «Моя Європа» та учасників фотовиставки «Мій день у Європі». Відбувся флеш-моб «Майданс».

Не був винятком і 2013 р. урочистому відкриттю Днів Європи передував флеш-моб на Потьомкінських сходах та хода представників молодіжних організацій, національно-культурних товариств, учасників художньої самодіяльності. Одеською обласною державною адміністрацією за підтримки Одеської міської ради та Місії ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні, а також за сприяння Громадської Ради ООДА та дипломатичних представництв, акредитованих в Одесі, була організована ціла низка заходів, а саме: у кінотеатрі «U–сінема» відбувся фестиваль європейського кіно, пройшов велопробіг «трасою здоров'я», а на Думській площі було проведено молодіжний квест, присвячений європейському корінню Одеси [23]. 19 травня у серці Одеси на Дерibasівській вулиці відбулося урочисте відкриття «європейського містечка». Під час роботи «європейського містечка» мешканці та гості міста ознайомилися з творчістю національно-культурних товариств Одеської області, діяльністю дипломатичних представництв регіону, різноманіттям культур та мов європейських народів, європейськими короткометражними фільмами.

За 2013 р. Одесу відвідали понад 1 мільйон туристів. Більшість з них були громадянами США, Німеччини, Франції, Італії, Великобританії. За даними департаменту культури і туризму Одеської міської ради, лєвова частка припадає на туристів з європейських країн – 38%, представників країн СНД – 30% і 7% – туристи з країн Північної та Латинської Америки [24].

Доречно буде зазначити, що європейці в Одесу приїздять не лише як туристи, а й покупці елітного житла. Ще в 2012 р. Видання

«Кореспондент» з'ясувало, хто ж головні покупці такого житла в трьох містах України – Києві, Ялті та Одесі. Ситуація у кожному з міст виявилася кардинально різною. Так, у Києві елітне житло купують, по-перше, іноземці, друга категорія – нуворити, які заробили гроші завдяки якимось махінаціям, у тому числі і в політичній сфері, остання група – бізнесмени, які інвестують у житло. У Ялті – 60% покупців – росіяни, для них придбати апартаменти в курортній зоні Криму престижно, 20% покупців – українці, 15% – білоруси, 5% – європейці. Натомість в Одесі 70% покупців елітного житла – громадяни Єврозони, 20% – росіяни і 10% – українці [25]. Це ще один факт на підтвердження того, що Одеса європейське місто.

Заслуговує на увагу персоніфікована ідентифікація Одеси як європейського міста. Ми намагалися відстежити європейську ідентифікацію Одеси сучасними українськими політиками. П. Кириленко, одесит, народний депутат України, член партії ВО «Свобода» переконаний, що «Одесі перш за все слід було би повернути своє справжнє обличчя. А справжнє обличчя Одеси – європейськість, Одеса була завжди європейським містом» [26]. Свою позицію народний депутат України підкріпив фактами: «Проблема в тому, що нам постійно нав'язують, останні 5 років, що Одеса – це російське місто. Хоча це не так» [26]. І аргументовано намагався довести українську ідентичність Одеси: «Одесі потрібно повернути обличчя *українське*, адже *це українське місто*, яке було засноване не 200 з лишнім років, а майже 800 років тому. Вся ця територія, не кажучи про те, що це була Київська Русь, але навіть у XIII ст., вже після монгольської навали, і у XIV ст. Причорномор'я повністю було освоєно Галицько-Волинською державою. На берегах річки Дністер, Дунай, Буг та Чорного моря були укріплені фортеці, порти: Білгород-Дністровська фортеця, Килія, Коцюбієво – це нинішня Одеса, збудовані за часів Данила Галицького. *Це українські землі, українські міста*. Одеса – *це українське місто*» [26]. Власне, народний депутат України відстоював українську ідентичність Одеси і запропонував зруйнувати міф, що Одесу заснувала Катерина II. Одеса була заснована українцями, а коли ми відновимо справедливість історичну, тоді ми можемо говорити і про якісь економічні досягнення [26].

Разом з тим, П. Кириленко відзначав, що «... проповідники російського світу, які сьогодні керують цим містом, які сьогодні мають більшість у одеській міській раді, в обласній раді. Вони не здатні на те, щоб повернути якусь економічну стабільність. Навіть стабільність, вже не кажучи про якийсь розвиток. Вони не здатні на це, і не будуть цього ніколи робити. І більше того, їм навіть ніколи не будуть давати такі завдання їхні безпосередні керівники. А їхні безпосередні керівники – це агенти іноземних спецслужб. Тобто, ФСБ і т.д. Власне, всі вони керуються агентами Кремля. Кремлю не потрібно, щоб сьогодні тут була краща ситуація, ніж у Росії» [26].

І далі народний депутат України здійснив спробу ідентифікувати Одесу, зазначивши, що «Одеса – це *європейське місто*. І питання не у євреях. А питання у тому, що це було дійсно *європейське місто*. І, відповідно, всі євреї змогли себе проявити у цьому місті. Але це не було єврейське місто – це міф. Одеса – це *козацьке місто*» [26]. І тут, власне, з'являється ще одна ідентифікація Одеси як козацького міста.

За два місяці до початку Майдану і майже за півроку до російської окупації Криму (21 вересня 2013 р.) Р. Чорнолуцький (Європейська партія України) теж намагався ідентифікувати Одесу: «... ми з повагою ставимося до Росії, в Одесі живе російськомовне населення, ми говоримо російською мовою, багато чого робиться в рамках міськради та міськвиконкому в російському напрямі. По правді, ми зробили для російської культури і мови більше всіх в Україні. Це історично так склалося, і це правильні речі. Але їх не можна політизувати, ними не можна спекулювати. Тому те, що сьогодні заявив Президент, – це правильно, команда, яка сформована для підготовки євроінтеграційних процесів, – це хороша команда. Інше питання – що таке євроінтеграція – ментально, історично і політично, а краще – все в комплексі? Всі наші заможні українці – де вілли купують і де відпочивають, на машинах яких їздять – європейських. І будинки там мають, і на пляжах відпочивають. Так чому нам сьогодні через інструменти тієї ж міськради та міськвиконкому не займатися тим, чим ми почали займатися – правильною інфраструктурою тієї ж пляжної зони, де є чіткі поняття, що таке муніципальні, соціальні пляжі. І це європейська практика» [27].

Патріотичні почуття Р. Чорнолуцького чітко визначені: «Дуже гордий, що живу в Україні, я великий патріот своєї держави і

свого міста. І свято вірю в те, що рано чи пізно День Незалежності святкуватиметься у нас, як в Америці, коли прапори біля кожного будинку піднімаються, і вони з гордістю кажуть: «Я – американець». А ми говоримо: «Я – українець, я – одесит!» [27].

Водночас варто зазначити, що європейська ідентичність, як і українська, в Одесі не були єдиними. Оскільки були й прихильники східного вектора розвитку України, тобто російського. Надзвичайно вразив той факт, що 15 вересня 2013 р. у центрі Одеси невідомі розвісили плакати, які агітували проти підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом. Плакати імітували траурне послання з нагоди смерті. На плакатах чорного кольору написано «Незалежність 1991–2013. Пам'ятаємо, любимо, сумуємо». Також там намальовані прапори України та Євросоюзу, і букетик квітів [28]. Це було свідченням того, що проросійські сили шукали собі підтримку і прихильників, що згодом проявиться в існуванні Антимайдану. Це буде згодом.

Події осені–зими 2013 р. змусили кожного українця висловити свою громадянську позицію, власне, зробити вибір: Європейський Союз чи Митний союз. Українські громадські діячі, члени ініціативної групи «Першого грудня» В. Брюховецький, М. Попович, Є. Сверстюк, Посол, Голова Представництва ЄС в Україні Я. Томбінський, а також Д. Лубківський в Одесі у межах неформального проекту «Ідея Європи» 15 жовтня 2013 р. на зустрічі зі студентами говорили про європейський вибір України. Йшлося про різницю між просторами цінностей і «ціни», відповідальність українського суспільства у контексті підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом і про внесок у творення нинішньої і майбутньої Європи [29].

Голова Одеської обласної організації Політичної партії «УДАР» А. Юсов у листопаді 2013 р. частково визначив позицію одеситів: «Наше місто, разом з Києвом та Львовом, найбільш *європейське місто України*. Одесу заснували і будували європейці як острів європейської цивілізації та культури в Російській імперії. Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС – це лише повернення Одеси до Європи, її культури та цінностей, стандартів та рівня життя» [30]. Звертаючись до одеситів, А. Юсов називав їх *одеськими європейцями та європейськими одеситами*.

У своєму відеозверненні депутат Одеської міськради Д. Співак 10 березня у відповідь самопроголошеному прем'єру Криму С. Аксьонову наголосив, що майбутнє Одеси пов'язане лише з Україною. «Я вас благаю, перестаньте сказати! Не хвилюйтеся і не переживайте за нас і за Одесу. Ще ніколи і нікому не вдавалося поставити наше вільне і європейське місто «на коліна». Нікому і ніколи не вдавалося його завоювати. А тим, хто прагне провокаціями, агресією і сепаратистськими закликами розколоти наше місто, ми відповідаємо: «Не дочекаєтеся!» [31].

Підтвердженням правдивості його слів стало підписання політичної частини Асоціації 21 березня 2014 р. Прем'єр-міністр України А. Яценюк констатував: «Ми підписали те, що ЄС визнає європейську ідентичність України, що фактично є підставою для того, щоб Україна могла подати заявку про вступ до ЄС» [32].

26 березня 2014 р. європейські послы – Вольф Дітріх Хайм (Австрія), Йон Елведал Фредріксен (Норвегія), Кеес Кломпенгаувер (Нідерланди) і заступник посла Швейцарії Франц Шнайдер відвідали Одесу і провели прес-конференцію. Послы обговорили перспективи євроінтеграції України, майбутню співпрацю в економічних і соціальних сферах, територіальну цілісність України, а також відповіли на низку питань одеських громадських активістів, молоді, журналістів та представників духовенства [33].

Переживаючи складний час в історії України, твердо віримо в територіальну цілісність України і її європейське майбутнє. Переконані, що, як зазначав Н. Лукші, «створення сильної європейської ідентичності стане могутнім розділяючим фактором у відношенні до зовнішніх для ЄС народів... Дихотомія створення кордонів спільноти «ми – вони» буде перенесена з національного (ми німці – вони французи)... на наднаціональний (ми – європейці – вони не європейці, а, наприклад, росіяни) рівень» [34]. Аналіз матеріалів про європейську ідентичність Одеси підтвердив, що Одеса – місто європейське і вона має європейську ідентичність.

1. Тихомирова Є. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції / Є. Б. Тихомирова // Наукові записки. Політичні науки. – 2005. – № 45. – С. 56 – 60.

2. Лієм А. Зауваги щодо центральноєвропейської ідентичності і //“Г”. – 1997. – Ч. 9.
3. Гібернау М. Ідентичність нації / М. Гібернау. – К. : Темпора, 2012. – С.151.
4. Якобс Дірк, Мейер Роберт Європейська ідентичність: факти і вигадки. 11 вересня 2003 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page205.html>
5. Craig Y., Light D. Place, National Identity and Posts-socialist transformations: an Introduction // Political Geography. – Volume 20. – Issue 8, November 2001. – С. 945.
6. Українці хочуть у ЄС // Дзеркало тижня. – 2008. – № 16 (695); 26 квітня – 16 травня.
7. История Одессы. Культурный аспект [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/departments/6334>
8. Актор Леонід Барац: Я відчуваю себе одеситом [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php?what=74339>
9. Прошлое и настоящее Одессы (Ко дню столетнего юбилея г. Одессы 1794-1894) Одесса. тип. Л. Кирхнера. – Одесса, 1894.
10. Історія Одеси / Колектив авторів. Голов. ред. В. Н. Станко. – Одеса: Друк, 2002.
11. Гінріхс Ян Пауль. Міф Одеси / Гінріхс Ян Пауль. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С.14.
12. Пушкин А. С. Письма / А. С. Пушкин. – М.: Захаров, 2006. – С. 183.
13. Одесса – Европа для А.С. Пушкина [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ru/history/>
14. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. – Одеса, 1904. – Т.47. – С.134.
15. Чорноморські новини. – 2006. – 27 травня.
16. Одеса – найбільш європейське місто в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/951606.html>
17. Генконсул КНР: Одеса – місто стабільне, європейське, з динамічним розвитком 19.09.2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ua/news/16767/>
18. Сі Бриз – 2012 Офіційна сторінка одеської обласної організації УНА-УНСО [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://una-unso.in.ua/od/?p=677>
19. Іваночко Ярослав Одеса – місто європейських ідеалів. Львів до списку не увійшов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lvivpost.net/ukraine/p/4211>
20. Одеса посіла четверте місце за діловою привабливістю в Європі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/362351-odessa-posila-chetverte-mistse-za-dilovoyu-privablivosti-v-evropi.html>
21. В Одесі вночі заговорили об інтеграції України в Європейський Союз [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ved.odessa.gov.ua/>

evrointegraciya/stati-po-evrointegracionnoj-tematike/v-odesse-vnov-zagovorili-ob-integracii-ukrainu-v-evropejskij-soyuz

22. Рішення Одеської міської ради від 29.04.2011 № 707-VI «Про затвердження зображення та опису герба міста Одеси та внесення змін в офіційну символіку територіальної громади міста Одеси» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.odessa.ua/ru/acts/council/34412/ www.webcitation.org/6AJ2Ub0R9 з першоджерела 30 серпня 2012.

23. В Одесі відбулось святкування Дня Європи 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

24. Європейці переважають серед мільйона туристів, які відвідали Одесу http://www.ukrinform.ua/ukr/news/e_vropeytsi_perevagayut_sered_milyona_turisti_v_yaki_vidvidali_odesu_1874271

25. У трьох містах-лідерах сегмента – абсолютно різна ситуація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/v-kiyevi-penthausikuuyut-ukrayinci-v-odesi-yevropeytsi-a-v-yalti-rosiyani-z-bilorusami.html>

26. Кириленко Павло: Україна може вийти з економічної кризи та Одеса як європейське та козацьке місто [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://novostnik.com.ua/intervyu/pavlo-kirilenko-ukra%D1%97na-mozhe-vijti-z-ekonomichno%D1%97krizi-ta-odesa-yak-yevropejske-ta-kozacke-misto/>

27. Чорнолуцький Руслан: Одеса – місто з європейською історією, сьогоденням і майбутнім [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://epu.in.ua/ukr/news_reg_view.php?id=162

28. Противники євроінтеграції в Одесі «поховали» незалежність України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/news/99625/>

29. Члени «Першого грудня» і Посол Європейського Союзу розповідатимуть в Одесі про ідею Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/2013/10/15/2415>

30. Юсов Андрій. Пушкін ЗА Європу! Одеса – курс Євро! [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/yusov/528dd58d1fdc7/>

31. Депутат Одеської міськради Аксьонову: В Одесі окупаційна пропаганда Кремля не пройде [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://espresso.tv/new/2014/03/10/deputat_odeskoyi_miskrady_aksonovu_v_odesi_okupaciynna_propahanda_kremlya_ne

32. Прем'єр чекає єврокомісарів на наступне засідання Кабміну [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/politics/532ca4de34be6/>

33. Чотири європейських посла обговорили майбутнє України в Одесі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uanews.odessa.ua/society/2014/03/27/29314.html>

34. Лукша Н. Европейское гражданство и процесс европейской интеграции [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://loukcha.at.tut.by/old/stati_other_4.htm